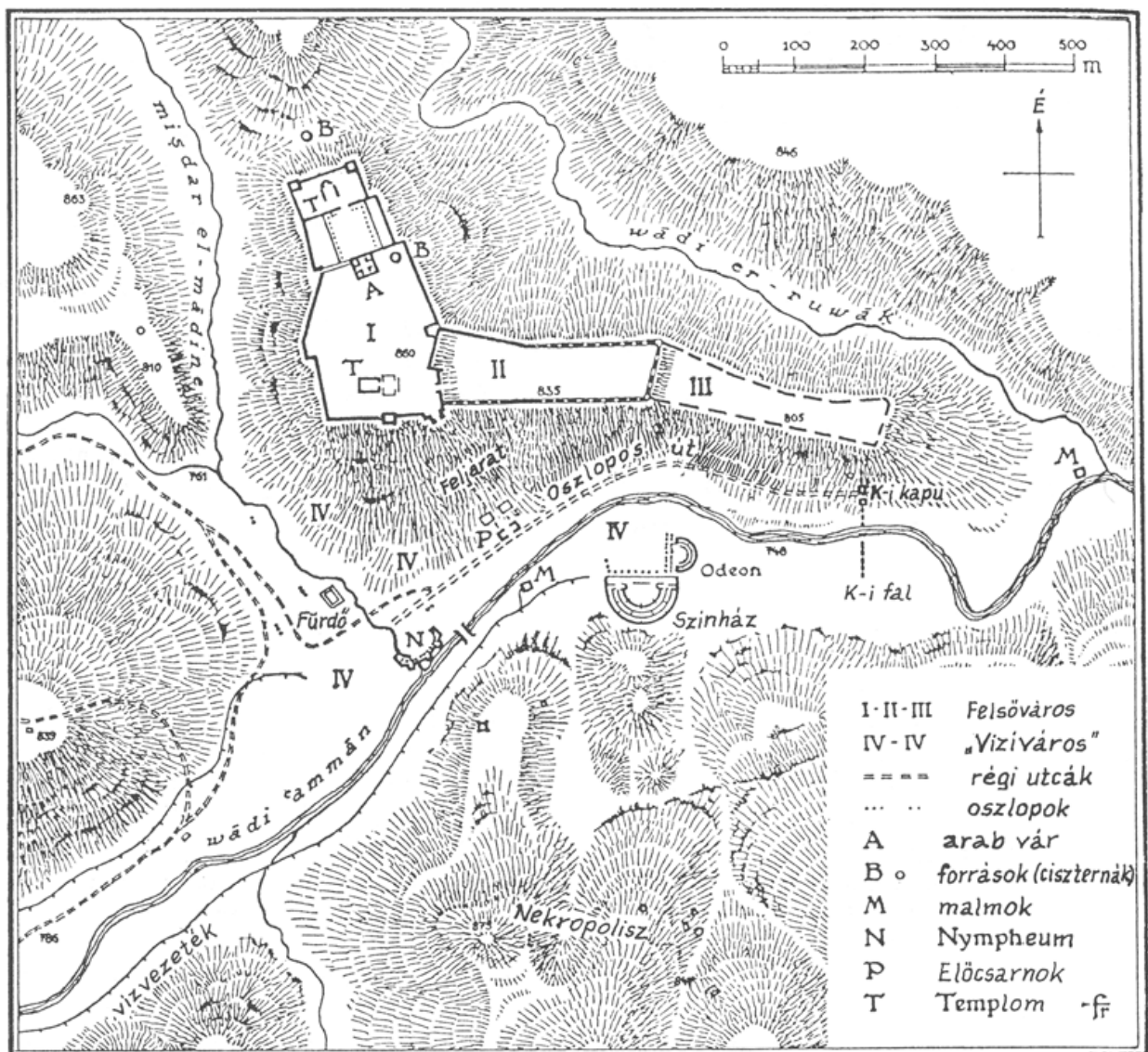

Rabba (héb. a Rabbath-Bne-Ammon 'az ammoniták nagy városa' rövidített változata, 'a nagy'), Filadelfia: az → ammoniták fővárosa a Jabbok felső folyásánál. Ma Amman. Dávid idejében Joáb meghódította (2Sám 11,1; 12,27–29; 1Krn 20,1), de megmaradt a királya (2Sám 17,27). A 12,27 kk. említ egy vízivárost (a megerősített forrás v. kút) és egy voltaképpen várost (a vár). Kr. e. 3. sz.: II. Ptolemaiosz Philadelphosz hellenizálta (attól kezdve nevezték → Filadelfiának). Kr. e. 218: meghódította Nagy Antiokhosz; Kr. e. 63: Pompeius felszabadította, és a → Tízvároshoz csatolta. A MTörv 3,11 szerint itt volt látható Og király szarkofágja. Az ásások során tekintélyes romok kerültek felszínre (nevezetesen a róm. színház); jelentős az archeológiai múzeuma, a kumráni leletek egy része is ide került, többek között a réztekercs (3Q15) is. A G. Guidi és Bartinocci vezetésével folyt ásások (1929) alkalmával a kései bronzkorból és a Szeleukidák idejéből kerültek felszínre leletek. A feltárt sírok (a Kr. e. 18–16. sz.-ból) és a templom (kb. 15×15 m, a központban cellával, amelynek közepén az oltárt 2 henger alakú kőtömb alkotta), amelyet kb. Kr. e. a 14–13. sz.-ig használhattak, egyértelműen ellene mondanak annak az N. Glueck nyomán elterjedt feltevésnek, amely szerint a Jordánon túli terület Kr. e. a 18–13. sz. közötti időben lakatlan volt.

162. Rabba romjai a mai Ammonban

rabbi (héb. és arám rab 'nagy ember, úr' szóból 'uram'): az írástudók tiszteletteljes megszólítása. Az ÚSz-ben gyakran lefordíthatatlanul szerepel (Mt 23,7 kk.; 26,25.49; Mk 9,5; 11,21; 14,45; Jn 1,38.49 stb.), olykor a kürie 'uram' (Mt 8,2.6.8.25 stb.), a didaszkale, ill.

episztata 'mester' (8,19; 12,38; Lk 5,5; 8,24; 9,33; Jn 1,38 stb.) szóval adják vissza. A rab ünnepeyesebb formái a rabban v. rabbon, s ennek egyes szám első személyű birtokraggal („i”) ellátott változata a rabboni (Mk 10,51; Jn 20,16). Az utóbbiakat gyakran használták Isten megszólítására. A Kr. u. 1. sz. vége felé a rab szó mellett az „i” rag jelentőségét veszítette, és a ~ a törvénytudók címe és megszólítása lett.

rabló, rablógyilkos: → lator.

rabsáké: főpohárnok. Az asszír birodalomban – amint a Szárgonidák előtti → ösatyák listájából kivehető – a 3. ember volt a király után; rangban a → tartán és a nagir ekalli után következett. Eredetileg főpohárnok volt, de később a sereg vezére lett és a Sabiresu tartomány kormányzója, amely Niszibisz és a Tigris felső folyása között terült el. Az ÓSz-ben Szancherib serege élén áll; az ő megbízatása volt, hogy Hiszkiját rávegye Jeruzsálem feladására (2Kir 18,17–37 = Iz 36,2–37,8; Sir 48,18: Rabszake).

rabszolga: I. A szó eredeti értelmében. A) Az ÓSz-ben. Izr.-ben adtak el nem Izr. fiai közül való hadifoglyokat ~nak (Szám 31,9.18; MTörv 21,10); a vételár 30–40 sékel között mozgott (Kiv 21,32; vö. 2Mak 8,11; Zak 11,12; Mt 25,15). ~kat Tíruszban vehettek (Ez 27,13), később Gázában és Akkóban is. A föníciaiak ~kereskedők voltak (Ám 1,6.9; Jo 4,3); 1Mak 3,41: ~kereskedők csatlakoztak a szír csapatokhoz, hogy Izr. fiait eladhassák ~nak. Izr. fiainak tilos volt Izr. fiait ~nak eladni v. megvenni; de bizonyos esetekben honfitársaik ~jává válhattak (Kiv 21,4; 22,2; Lev 25,39; 2Kir 4,1–7; Neh 5,1–13; Ám 2,6; Mt 18,25), sőt önként is eladhatták magukat (Kiv 21,6; MTörv 15,16 kk.). A törv. tartalmaz olyan rendelkezéseket, amelyek a ~nök védelmét szolgálták (Kiv 21,7–11; Lev 19,20–22). Elephantine szigetén a zsidó kolóniában megszokott jelenségnek számított a ~ság. – B) Az ÚSz-ben. Jézus korában Palesztinában a ~ság hozzátartozott az élet rendjéhez. Jézus minden további nélkül élt hasonlataiban a fogalommal (Mt 24,45–51; Lk 12,42–48; 17,7–9), és soha nem foglalt vele szemben állást. De megmutatta az utat, amely később elvezetett a ~ság megszüntetéséhez: apok hangszúlyozták, hogy Isten előtt minden ember egyforma (1Kor 7,21 kk.; 12,13; Gal 3,28; Ef 6,8; Kol 3,11), leveleikben fejtegetik az úr és a ~ közti viszonyt, valamint a kölcsönös jogokat és kötelességeket (3,22–24; 4,1; Ef 6,5–9; 1Pét 2,18 kk.; 1Tim 6,1; Tit 2,9 kk.). A hozzá menekült ~nak, Onezimusznak Pál ap. azt tanácsolta, térjen vissza urához, de talán szót emelt szabadonbocsátásáért is (Filem). – II. Átvitt értelemben. A) Az ÓSz-ben az egyszerű ember udvariasságból gyakran nevezte magát a fölötte álló személy ~jának (Ter 32,19; 33,5; 42,10; 43,27; Szám 31,49; Rut 2,13; 1Sám 25,41 stb.). Az ember főleg Isten ~ja v. szolgája (→ úr); olykor Isten maga is ~jának v. szolgájának nevezi az embert: ez különleges megtisztelés (→ Isten szolgája). – B) Az ÚSz-ben tovább bontakozik az ósz-i gondolat, hogy az ember Isten ~ja v. szolgája (→ szolgálát).

Rácháb: 1. rossz hírű nő (→ utcanő) Jerikóban, aki befogadta Izr. fiainak 2 hírszerzőjét és így megmentette őket. Ezért a város elfoglalása után (Zsid 11,31: hitéért; Jak 2,25: a tettekért) Izr. fiai családjával együtt megkímélték (Józs 6,17–25). Mt 1,5: → Jézus családfájában Boász anyjaként szerepel. Nem tudjuk, honnan merítette Máté evangélista a hagyománynak ezt az elemét (→ Szalmon). A rabbinista irodalomban, ahol prozelita nő lett, Isten Lelkének eszköze és ősanynya számos papnak és próf.-nak, Józsue felesége. – 2. → Rahab.

Ráchel (héb. 'juh'): a bibliai genealógiában az arám Lábán lánya, Jákob kiváltságos felesége (Ter 29,6–30); szolgálója, Bilha révén (jogi szempontból) anyja Dánnak és Naftalinak (30,6–8), anyja Józsefnek (30,22–24) és Benjaminszülésekor meghalt, és a Bételből Efratába vezető út mellett temették el; ezt az Efratát egy glosszátor Betlehemmel azonosította (35,19). Magától értetődő, hogy ~ sírját Benjamin területén kell keresni (1Szám 10,2), Ráma és Bétel között (Jer 31,15). A Ter 35,19 glosszája onnan ered, hogy Betlehem Efratában van. De abból, hogy Jer 31,15 idézetként Mt-ban is szerepel (Mt 2,18), arra következtethetünk, hogy az ÚSz idején is élt a hagyományban az a feltevés, hogy ~ sírja Betlehem közelében van; ez azóta sem veszett ki. A tört.-kritika József (Efraim és Manassze), valamint Benjamin törzsét összefoglalóan ~-törzseknek nevezi, a Lea-törzsekkel szemben.

Ráfael (héb. 'Isten meggyógyított'). – 1. Semaja egyik fia (1Kron 26,7). – 2. egy a hét

angyal közül, „aki mindig készen áll, hogy az Úr fölséges színe elé lépjen” (Tób 12,15). Fontos szerepet tölt be → Tóbiás tört.-ében, ahol először Azarjának mondja magát (5,13; → Ananiás). Segít a különféle nehéz helyzetekben, többek között ártalmatlanná teszi a démont (→ Azmodeus). Csak Tób szerepelteti a Bibliában, más kv.-ekben nem találkozunk vele. A korai zsidó irodalomban mint a 7 (v. 6) trónálló angyal v. a 4 angyalfejedelem egyike jelenik meg (így Kumránban is: 1QM 9,15 kk.). A későbbi keresztény hagyomány a → főangyalok közé sorolja és – a Tóbiás tört.-ében játszott szerepével összhangban – az úton lévők fő oltalmazóját látja benne.

ragály: → pestis.

Ráges: 1. személynév, → Raziasz. – 2. városnév. Média fővárosa (Tób 1,14 stb.; Jud 1,5: Ragau). Szeleukosz Nikátor szír király újjáépítette és Europosznak nevezte el. Romjai vsz. Teherántól DK-re a mai Raiban keresendők.

Ráguel (héb. 'Isten barátja'): Tóbiás rokona, Sára apja a médiái Ekbatánában (Tób 3,7; 6,11).

Rahab, Rachab: eredetileg mitológiai szörny, amely az → ösvízben élt (a → leviatánon és a → sárkányon kívül). A név vsz. a tenger állandó mozgására, nyugtalanságára utal (héb. 'felajzottnak, féktelennek lenni'). Az elképzelés egybevethető a babilóniai mitológiában Marduk és Tiámat harcával. A Bibliában csak költői elemként szerepel olyan szövegekben, amelyekben, bár már nem mitológiaiak, itt-ott még fellelhetők a Teremtő ~ ellen folytatott harcának és felette aratott győzelmének a nyomai. Jób 26,12: a tengerrel szerepel parallelizmusban; 9,13: ~ segítői (vö. Tiámat segítőkivel a babilóniai teremtéseposzban). Zsolt 89,11: „Rachabot átszúrtad és eltiportad”. Talán Sir 43,25 (héb.) is ide sorolható. – Másfelől utalhat ~ Egyiptomra is (krokodilnak képzelték és a Nílushoz kapcsolták): Iz 30,7; 51,9 (e helyeken még érződik az eredeti jelentés!) és Zsolt 87,4. – → Rácháb.

raka (gör. az arám reka 'üres, kivájt' szóból): Azt a sértést, amelyért a → főtanács elé kell állítani elkövetőjét (Mt 5,22), leginkább az üresfejű szóval lehetne visszaadni.

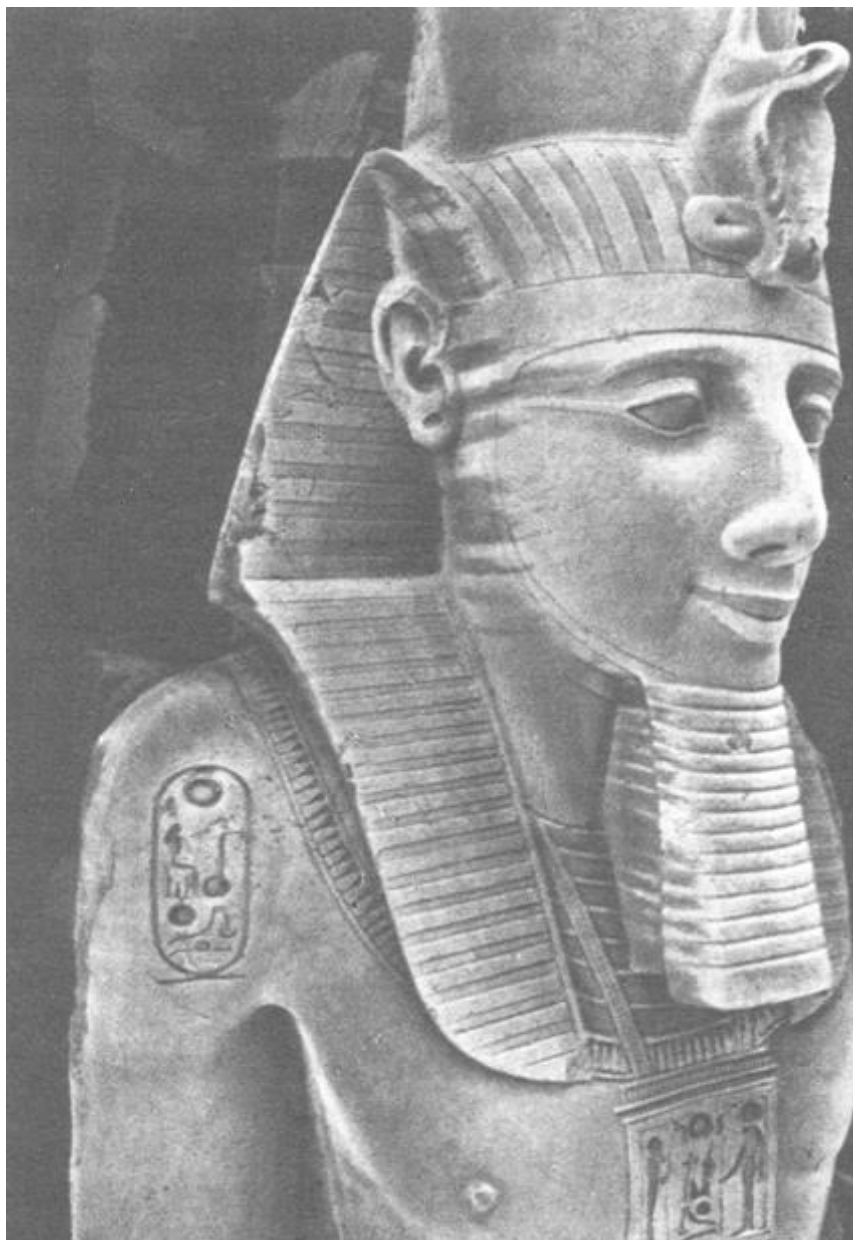
Rám: Dávid öse, Hecron fia, Aminadab apja (Rut 4,19; 1Krón 2,9). Jézus családfájában Arámként szerepel (Mt 1,3).

Ráma (héb. 'a magaslat'): helységnév. 1. Benjamin ~ja (Józs 18,25) Gibeától és Jeruzsálemtől É-ra (Bír 19,13; Iz 10,29; Oz 5,8), a Jeruzsálemből É-ra vezető út mentén, nem messze Júdea határától. Izr. királya, Bása meg akarta erősíteni, de Júdea királya, Aza meggátolta (1Kir 15,17–22; 2Krón 16,1); → Ráchel sírja (Jer 31,15) ~ közelében feküdt; Jeruzsálem pusztulása (Kr. e. 587) után itt gyűjtötték össze a Babilonba hurcolandó foglyokat (40,1). A fogság után júdeaiak telepedtek le a városban (Ezd 2,26; Neh 7,30; 11,33); ma Er-ram. – 2. Áser ~ját (Józs 19,29) többen Er-rameval azonosítják a Safedbe vezető út mentén. Ezt a feltevést M. Noth nem fogadja el. – 3. Naftali ~ja (19,36) határváros volt; talán azonos Áser ~jával. – 4. ~ Efraimban: Sámuel próf. hazája. 1Sám 1,1 helyi változatban Ramatajimból szerepelteti, Efraim hegyén; később Ramataim (1Mak 11,34) és Arimatea (Mt 27,57; Jn 19,38); Szamariához tartozott, majd Júdea része lett (1Mak 11,34). Fekvése vita tárgya. – 5. ~ Gileádban (2Kir 8,29; 2Krón 22,6) → Ramot. – 6. A negebi ~ (Józs 19,8; 1Sám 30,27) Simeon törzsének örökrésze.

Ramot, Ramot-Gileád (héb. 'magasan fekvő helység'): fontos város Gileádban, régi szentéllyel; menedék-, ill. papi város (MTörv 4,43; Józs 20,8; 21,38; 1Krón 6,65); Salamon egyik kerületének székhelye (1Kir 4,13). Izr. fiai és az arámok vetélkedtek birtokáért (22,3–29; 2Kir 8,28), de csak Jehu szerezte vissza végérvényesen Izr. fiainak (9,1–14). Fekvése vita tárgya. Vsz. → Jarmut, 2-vel azonos.

Ramszesz Ramzesz, Pi-Ramszesz (egyiptomi nyelven 'Ramszesz háza'): egyiptomi város (Kiv 1,11; 12,37; Szám 33,3.5) v. vidék (Ter 47,11) a Bibliában. Közelében telepedett le Jákob, és a város (raktárváros!) építésekor Izr. fiait robotra kötelezték (Kiv 1,11). Innen indultak el Egyiptomból való kivonulásukkor (12,37; Szám 33,3.5). Az egyiptomi szövegek is

említik (dicsőítő ének). A legtöbb kutató Avarisszal, a hikszoszok egykori fővárosával véli azonosíthatónak, amelyet II. Ramszesz (ur. Kr. e. 1292–1225) – nagyszerű várossá – újra felépített, és amelynek a 20. dinasztiától Tanisz volt a neve (→ Szoán). Mások Kantirra gondolnak, ahol szintén palotára utaló maradványokat tártak fel. Az is feltehető, hogy az egymástól kb. 20 km-re eső 2 helység egy hatalmasra tervezett rezidencia része volt.

45. II. Ramszesz szobra az Abu Szimbeli templomból

rationale: → melltáska.

Raziasz, Ráges (arám, vsz. 'a haragos'): tekintélyes aggastyán Jeruzsálemben, „a zsidók atyja”, aki kardjába dőlt, ill. a háza faláról levetette magát, amikor Nikanor el akarta fogatni (2Mak 14,37–46). Ősidők óta dicséretes dolognak számított a szégyenletes halál elől öngyilkosságba menekülni (vö. 1Sám 31,4 kk.; Bír 16,26–30; 1Mak 6,43 kk.).

Razon: → Recin.

Rebekka: a bibliai genealógiában az arám Betuel lánya (Ter 22,23; 24,15), az arám Lábán testvére (24,29), Izsák felesége (24,12–67; 26,7–11), Ézsau és Jákob anyja (25,21–24; vö. Róm 9,10). Az ő segítségével szerezte meg Jákob az elsőszülöttség jogát (Ter 27,5–17), ezért menekült Ézsau bosszúja elől (27,42–28,5). A machpelai telken temették el a barlangban (49,31). Nevét H. Bauer hangátvetéssel brkh-nak ('tehen') értelmezi, ami jól beleillik a pátriárkák korában a → személynevek sorába (vö. Ráchel, Lea).

rebmag (Vg; maszoréta szöveg: rab-mag; akkádul rab mugi?): az asszír és újbabilóniai birodalomban használt cím, amely katonai és polgári teljhatalommal felruházott, magas rangú tisztségviselőre utalt. A ~ a sereg egy részének élén állt, földbirtokai voltak és követséggel is meg lehetett bízni. Jer 39,3.13: → Nergal-Szarecer ~ként szerepel (az eredetiben).

Recef: → Resef.

Rechabeám (héb. 'a nép elszaporodott' vagy 'az istenség tágasságot teremtett'), Roboám: Salamon és Naama fia, az ország kettészakadása után Júdea 1. királya. A megoszlás felelőssége nem terheli; É és D, Izr. és Júda közt a feszültség korábbi eredetű, és még Dávid és Salamon sem tudott rajta úrrá lenni (2Sám 20,1 kk.; 1Kir 11,26–40); ~ legfeljebb késleltethette volna az ellentét kirobbanását hajlékonyabb magatartással. Fiatalkori barátai biztatására a szichemi gyűlésen vonakodott könnyíteni a Salamontól kirótt terheken; a tömeg megkövezte Adorámot, akit ~ a békéltetéssel bízott meg; ~ kénytelen volt Jeruzsálemben menekülni, Izr. pedig kikiáltotta Jerobeámot királynak (1Kir 12,1–19; 2Krón 10,1–19). Semaja próf. tanácsára ~ elállt attól, hogy hadba vonuljon Izr. ellen (1Kir 12,21–24; 2Krón 11,1–14), ehelyett rögtön nekilátott területe megerősítésének (11,5–12). A Kir deuteronomikus szerkesztője kedvezőtlenül ítélte meg uralmát, és csak Sisák egyiptomi fáraó Jeruzsálem ellen vezetett hadjáratát írja le (1Kir 14,25–28; 2Krón 12,1–11); nyilvánvaló, hogy Sisák a maga javára akarta fordítani a megosztottságot.

rechabiták: egy Recháb nevű ősatya „fiai”; izr. népcsoport, amely vallási megfontolásból nem telepedett le, idegenkedett a földműveléstől és a szőlőműveléstől, s csak szükség idején húzódott be a megerősített városokba (Jer 35,1–14). 1Krón 2,55: Recháb háza a keniták utódai közé tartozott. Jer 35,6 kk.: Recháb fia, Jonadáb volt az ősatyjuk, aki a 2Kir 10,15 kk. szerint a Jahve ügyében buzgólkodó Jehuhoz szegődött. Amikor Jojakim idejében Nebukadnezár benyomult Júdeába, a ~ visszahúzódtak Jeruzsálemben, és Jeremiás példaképül állította őket a júdeaiak elé, amiért hűségesen ragaszkodtak ősatyjuk rendelkezéseéhez. Hogy a Neh 3,14 említette „Rekab fiai Malkijja” közülük való volt-e, az eldöntetlen kérdés.

Rechobot (héb. 'nyitott hely'): helységnév. **1.** Saul edomita király szülővárosa (Ter 36,37; 1Krón 1,48). – **2.** Nimród által Ninivével együtt épített város (Ter 10,11). – **3.** Kút Gerár és Beerseba között. Izsák pásztoraik ásták, nevét is Izsák adta (26,22).

Recin (héb. vsz. 'forrás'), Razon ('tetszés', a LXX-ban és az asszír feliratokban): személynév. Viselői közül Damaszkusz utolsó királya volt a legfontosabb, aki a szír–efraimita háborúban (Kr. e. 735) szövetségre lépett Izr. királyával, Pekachhal Júda királya, Acház ellen, hogy megbuktassa (feltehetően azért, mert nem csatlakozott hozzájuk), és helyette az asszírokkal rokonszenvező Tabeelt segítse trónra (2Kir 15,37; 16,5 kk.; Iz 7,1–8; 8,6; 9,10). III. Tiglat-Pilleszer elítélte és súlyos adóra kötelezte (Kr. e. 732). Hogy ~ Elatot is meghódította (2Kir 16,6), az vsz. azon alapszik, hogy e helyen Edom és Arám felcserélődött.

refaiták: 1. legendás nemzetség, a régi → óriások leszármazottai, akik Izr. fiai előtt Palesztinát (Ter 15,20; Józ 17,15; 2Sám 21,16–22; 1Krón 20,4–8) és a Jordánon túli területet (Ter 14,5; MTörv 2,10 kk., 20 kk.; 3,11.13; Józ 12,4; 13,12) lakták. – **2.** az elhunytak árnyai (Iz 14,9; 26,14.19; Zsolt 88,11; Jób 26,5; Péld 2,18; 9,18; 21,16). Ebben az értelemben az elnevezés az 'álmos, erőtlén' jelentésű szóhoz kapcsolódik, és arra az árnyaszerű létre utal, amely a → holtak országában az elhunytakra vár. A föníciai irodalomból (Kr. e. 500 k.) is kimutatható az árny megfelelőjének ez a jelentése. Sőt, a régi kifejezésből (vö. lat. dii manes) arra lehet következtetni, hogy Föníciában ezeket az árnyakat tisztelték. Az ugariti szövegekben viszont más jelentésben szerepel a betűcsoport, de pontosan még nem fejtették meg az értelmét. R. Dussaud szerint Baal kíséretéhez tartoztak. J. Gray egy régi királyi család leszármazottainak tartja őket, akiknek hatalmukban volt a növények termékenységét biztosítani; ha e magyarázatot elfogadjuk, akkor a 'meggyógyít' fő származékával állunk szemben (e főnek a termékenységre vonatkozó használatára nézve lásd Ter 20,17; 2Kir 2,21). R. Dussaud, C. H. Gordon, J. Gray, W. F. Albright stb. egyeztetik a különféle jelentéseket. Mint a gör. hérosz ('hős, elhunyt'), eredetileg a ~ is hatalmasságok (félistenek, óriások, termékenységet hozók) voltak az ősidőkben, de idővel a holtak birodalmának lényei lettek,

míg végül az összes halottra vonatkozóan használták a kifejezést, bár úgy látszik, mintha Iz 14,9 még csak előkelő halottakra utalna vele.

Refán: → Rompha.

Refidim: Izr. fiainak egyik állomása a → pusztai vándorlaskor a Sínai-hegy felé vezető úton (Kiv 17,1.8; 19,2; Szám 33,14). F.-M. Abel a Refaid vádiban v. hegyen keresi.

reggel: a → nap természetes kezdete. Meteorológiailag felhő és harmat (Oz 6,4; 13,3), valamint sajátos fényviszonyok (2Sám 23,4) jellemzik. Az ember ~ munkába indul (Ter 40,6; Zsolt 104,23); akik munkát keresnek, már kora ~ ott állnak a piacon (Mt 20,1). Az a napszak, amikor az emberek elbúcsúznak és útra kelnek (Ter 24,54; MTörv 16,7; Bír 19,8; 1Sám 9,19; 29,11), valóra váltják, amit éjszaka kigondoltak v. egyébként elhatároztak (Ter 21,14; Szám 22,41; Józs 7,16; 2Sám 15,2; Jób 1,5); aki rosszban jár, annak borzalom a ~ (24,13 kk.). ~ volt szokás ítélkezni (2Sám 15,2; Zsolt 101,8; Jer 21,12); Krisztust is ~ ítelték el (Mt 27,1; Mk 15,1). A Templomban a papok fürdésel kezdték a napot, utána kitisztították és megtöltötték olajjal a mécseseket (Kiv 30,7; 2Kron 13,11), az égőáldozat oltárán fát tettek a tűzre (Lev 6,5), majd bemutatták a → reggeli áldozatot és meggyújtották a tömjént (Kiv 30,7). A ~ különösen is az imádság ideje (Zsolt 5,4; 119; 147; Bölcs 16,28; Sir 39,5), amikor Isten megkönyörül az emberen (Kiv 16,7 kk.; Zsolt 5,4 kk.; 30,6; 46,6; 130,6; 143,8; Siral 3,23), v. amikor a gonoszt utoléri büntetése (Jób 7,18; Zsolt 49,15; 73,14.20; Szof 3,5). Szürkületkor szabadultak ki Izr. fiai Egyiptomból, amikor is a fáraó serege odaveszett a tengerbe (Kiv 14,21 kk., 27); ~ nyilatkoztatta ki magát Jahve a Sínai-hegyen (19,16). Mk 16,9 szerint Krisztus kora reggel támadt fel a halálból (vö. 16,2; Lk 24,1; Jn 20,1).

reggeli áldozat: A ~ bemutatásával kapcsolatos rendelkezések (Kiv 29,38–42; Szám 28,3–8) azonosak az → esti áldozatra vonatkozókkal. A ~ már Acháb idejében véres áldozat volt (2Kir 16,15). A papok napkelte körül mutatták be (vö. ZsidTört III,10,1).

Régium: város D-Itáliában, Messinával szemben, ma Reggio di Calabria. Pál ap. Máltából Rómába vivő útján érintette (ApCsel 28,13).

Remalja, Remaljahu: Pekach izraeli király apja (2Kir 15,25; Iz 7,1). A kumráni Izajás-tekercsen a neve: Rum-la-jahu, 'légy magasztos Jahve'.

remény: I. Az ÓSz-ben. A gör. szóhasználat ellentétben, amelyben az elpizs éppúgy jelenthette a rossz várását, mint a jóét, az ÓSz-ben a ~ héb. megfelelője, a tikvah mindig a jövőbeli segítségre utal. Ez a ~ igen nagy szerepet töltött be mind a nép, mind az egyén vallási életében, hiszen az ÓSz vallása a → szövetség vallása volt, amelyhez bizonyos → ígéretek kapcsolódtak. Az ÓSz-ben a ~ általában Jahve oltalmának és áldásának, vagyis a szövetséghez kötődő ígéretek teljesedésének bizalommal várása. Tehát a ~ szorosan összetartozik a → hittel, amellyel olykor együtt szerepel (pl. Zsolt 78,22). – A) Kánaán elfoglalásáig az Ígéret földje volt Izr. fiai ~ének fő tárgya (Ter 15,7 kk.; 17,8; Kiv 3,8.17; 6,4; MTörv 1,8 stb.). Az Ígéret földjének birtokba vétele után olyan fokozódó mértékben reméltek Jahve oltalmában, ahogy az Izr.-t létében fenyegető veszedelmek szaporodtak. Úgy várták tehát az → Úr napját, mint a világosság napját (Ám 5,18), amely a minden bajtól való szabadulást és az örökké tartó boldogság idejének kezdetét jelentette számukra. A próf.-k küzdöttek a nép e vakmerő elképzelése ellen, mert Izr. a bűneiért nem áldást, hanem átkot érdemelt. Jóllehet Isten büntetésével is fenyegették a népet, ezzel a → megváltásnak és Izr. újjászületésének ~ét is élesztgették, legalább egy → maradék számára, amelyet a próbatételek megtisztítanak. Amikor a fenyegető jövendölés mindkét országrész elpusztulásával beteljesedett, a megújulásba vetett ~ Jeremiás (Jer 31,31–34; 32,38 kk.), Ezekiel (Ez 16,59–63; 36,25–28) és Deutero-Izajás (Iz 55,3; 49,8; 61,8) jövendöléseiben elérte a tetőpontját: Izr. új és örök szövetség jegyében születik újjá, Jahve véglegesen elfoglalja Izr. trónját, sőt királya lesz az egész világnak (→ messiásvárás). Így a ~ Izr.-ben eszkatologikus jelleget öltött. – B) Csak annak van némi ~e, aki az élők közé tartozik (Préd 9,4). Ha nincs ~ a további életre, akkor mindennek vége (Jób 6,11; 7,6; Siral 3,18); akit utolér a sors keze, az olyan már, mint a halott, akinek nincs ~e (Jób 17,15; Iz 38,18; Ez 37,11). De az igaznak mégis van egy utolsó

~e és ezáltal jövője is (Péld 23,18; 24,14); olyan ~, amely nem hiúsulhat meg, mert Istenbe vetett ~, aki oltalmazza a benne bízókat (Zsolt 28,7; 25,2; 31,7; 119,116 stb.). Ezért az igaz Jahvét nevezheti ~ének (pl. 71,5). A ~ nem fér össze a szorongással, aggodalommal (46,3; Péld 28,1; Iz 7,4; 12,2), de az istenfélelmet magában foglalja (Zsolt 33,18 kk.; 40,4; Péld 23,17 kk.; Iz 33,18). Az igaz, mindenekelőtt a szegény és az elnyomott szükségében teljes bizalommal remél Isten segítségével (pl. Zsolt 13,6; 33,18 kk., 22; 119,81) és igazságosságában (pl. 9,19; 10,17 kk.; 12,6.8; 72,2.6; 94,15); a bűnbánó bűnös reméli bűnei bocsánatát (51,9; 130,1–8). A ~ olykor eszkatologikus színezetű (16,10 kk.; 17,15; Iz 51,5; Jer 29,11). Ám ez a szempont a korai zsidóságban egyértelműbben érvényesül: a bölcs, vagyis az igaz reméli a halhatatlanságot (Bölcs 3,4), a feltámadást a halottak közül (2Mak 7,11.14.20), az Istennél rá váró üdvösséget (4Mak 11,7), ezzel szemben a gonosznak nincs ~e, v. csak hiú, csalóka ~e van (2Mak 7,34; vö. Bölcs 5,14; 16,29 és 3,11). – II. Az ÚSz-ben a ~ gör. megfelelőjével (elpisz) vallási értelemben gyakran él Pál ap., továbbá 1Pét szerzője; olykor az ApCsel és 1Jn is alkalmazza, az ev.-okban és a Jel-ben azonban sehol nem találkozunk vele; profán és vallási értelemben gyakrabban előfordul Pálnál, olykor az ApCselben is, az ev.-okban ritkán, a Jel-ben viszont sehol nem szerepel. A) A szinoptikusok nem tartalmazzak kifejezett tanítást a ~ről, nem is buzdítanak ~re. Ennek ellenére: Jézus tanítása magában foglalja a ~t; az ev. az üdvösség örömhíre, Isten eljövendő országának (Mt 4,17.23; Lk 4,43 stb.) hirdetése, amely lényege szerint eszkatologikus (Mt 5,3.10.12.19 kk.; Mk 9,42 kk.; vö. 9,47 kk.; 10,23 kk.; 12,25 stb.), bár Jézus személyében már hathatósan jelen van (Mt 12,28; Lk 7,28; 16,16). A szegényeknek, alázatosoknak, üldözötteknek ígéri Jézus az → Isten országa javainak birtoklását, azoknak akik minden ~üket Istenbe vetik (Mt 5,3–12); a → Hegyi beszéd ~ük teljeseledését ígéri nekik. – B) Pál ap. a ~t annak bizalommal és türelemmel való várásaként állítja elénk, amit nem látunk (Róm 8,24 kk.; vö. Zsid 11,1; → hit). Ez nemcsak az eljövendőhöz tartozik, hanem egyáltalán ahhoz, ami láthatatlan és örök (2Kor 4,18). A ~ tehát az eljövendő javak várását éppúgy magában foglalja, mint a bizalmat és a türelmet a várakozás során. Ez a 3 szempont soha nem válik külön, ha olykor a bizalom (1Kor 15,19; 2Kor 1,10; 3,12; Fil 1,20; Zsid 3,6) v. a türelmes várakozás (Róm 5,4 kk.; 15,4; 1Tesz 1,3; 5,8) kap is nagyobb hangsúlyt. Az új szövetség ~e abban különbözik azok ~étől, akik az ó szövetségben éltek, hogy már Jézus Krisztus művén, a megváltáson alapszik. A keresztyény, aki a Lélek szerint él (Róm 8,9), v. már birtokában van a Léleknek (8,9; 5,5), birtokolja az üdvösség javait, vagyis kiszabadult a bűn és a test rabszolgaságából (8,2 kk.), és eljutott az → istengyermekségre, joga van az örökségre (8,14.17; Gal 4,6 kk.), részesült a → megigazulás ajándékában (Róm 5,9.17), ami feltétele az → életnek (5,10), a megdicsőülésnek (→ Isten dicsősége; 8,30; 2Kor 3,18), a benne lakó Lélek záloga az örök életnek (Róm 8,6; Gal 6,8) és a feltámadásnak (Róm 8,11; vö. 8,21 kk.), foglaló (2Kor 1,22; 5,5; Ef 1,13 kk.) az örökségre, az örök boldogságra (Róm 8,17 kk.; 2Kor 3,18). A keresztyények ~ének tehát azok a javak a tárgyai, amelyek Isten országához tartoznak és amelyek miként maga az Isten országa is, egyszerre jelen valók is, jövőbeliek is (Róm 8,24). „Mert megváltásunk még reménybeli” (8,24), és arra várunk, hogy a jövőben istengyermekségünk (8,19; Gal 5,5) és dicsőségünk (Róm 8,18; 5,2; 2Kor 4,17) teljesen megnyilvánuljon. Ezért reméli a keresztyény az Isten országát (1Kor 6,9 kk.; 15,50; Gal 5,21), Krisztus újraeljövetelét (→ parúzia; 1Kor 1,6; Fil 3,20; 1Tesz 1,3.10; Zsid 9,28; vö. Jak 5,7 kk.), a feltámadást (1Tesz 1,3.10), az örök életet (Tit 1,2; 3,7), a Krisztus dicsőségében való részesedést (Róm 8,17; 2Kor 3,18; Fil 3,20) és az üdvösségnek – az ev.-ban meghirdetett (Kol 1,23) és a mennyben neki készített (1,5; Zsid 6,18 kk.; vö. 1Pét 1,4) összes javait. – A ~, „lelkünk erős és szilárd horgonya” (Zsid 6,18–19) az Istenre irányul (Róm 15,13; 1Tim 4,10; vö. 1Pét 1,21), aki hűséges (1Kor 1,9; 1Tesz 5,24), és Krisztusra épül (vö. 1Kor 15,19 kk.; Zsid 6,18 kk.), aki a keresztyények ~e (Kol 1,27; 1Tim 1,1), a keresztyények megdicsőülésének ~e (Kol 1,27). Ezért a keresztyényeket nem csalja meg a ~ük (Róm 5,5), a keresztyények ~e öröm (12,12), ill. bizalom (vö. 2Kor 3,12) forrása, és dicsekvéshez szolgál indítékul (11,17; vö. Róm 5,2; Zsid 3,6). A hittel és a szeretettel, amelyekkel szorososan összetartozik (1Kor 13,13; Kol 1,4 kk.; 1Tesz 1,3; 5,8) a keresztyény belső életének fő pillére (vö. Róm 15,13); jel (vö. 1Pét 3,15), amely által a keresztyény különbözik azoktól, akiknek nincs ~ük, azaz a pogányoktól (Ef 2,12; 1Tesz 4,13). – C) János

csak egyszer említi írásaiban a ~t (1Jn 3,3), mert ezek az örök élet birtoklását kívánják előtérbe helyezni, amely a hit révén a hitben valósul meg és a halálból átvezet az életbe (Jn 3,15 kk., 18 stb. 5,24; 8,51; 11,25 kk.; 1Jn 3,14). Mivel azonban az örök életben az egész ember részesedik, előbb meg kell az utolsó napon előznie a feltámadásnak (Jn 5,28 kk.; 6,39 kk., 54). És ha a hívő ember már Isten gyermeke is a valóságban (1,12; 1Jn 3,1 kk.), annak, amivé lesz, még láthatóvá kell válnia; azáltal válik Istenhez hasonlóvá, hogy látni fogja úgy, „amint van” (3,2 kk.; vö. 2Kor 3,18; Fil 3,21; Kol 3,24). Tehát János írásaiból sem hiányzik a ~, ha a ~ szóval csak egyszer találkozunk is bennük. A ~ az alapja annak a tisztulási folyamatnak, amire a hívőnek szüksége van ahhoz, hogy tiszta legyen, mint az Isten (1Jn 3,3). – A Jel vigasztalni és erősíteni akarja a kisázsiai keresztényeket a végső győzelem ~ével, amelyet majd Krisztus Egyh.-a arat minden ellenségén.

Remet: → Jarmut.

rendelet: → ediktum.

Resef, Recef, Reszef: Az ÓSz-ben a szó 'láng, villám, szikra' (így pl. Zsolt 76,4), de 'ragály, vész' értelmet is hordozhat (MTörv 32,24; Hab 3,5). Ez a szóhasználat összhangban van a kánaáni ~ istenséggel (neve eredetileg Rasapnak hangzott), akit az alvilág isteneként a járványok uraként tiszteltek Szíriában, ill. az újbirodalom idején Egyiptomban is. ~ ijat és nyilat visel és ezért Ciprus szigetén főníciai-görög mása lett Apollónak, mint a járvány, vész urának. Mekállal (Mikállal), → Bet-Seán istenével is kapcsolatba hozták Ciprus szigetén, akiről eddig még nem sikerült kideríteni, milyen isten volt. → kultikus ábrázolások.

részegség: A Bibliában az ember nemcsak szeszestől, hanem átvitt értelemben Isten haragjának kelyhéből (Jer 25,15–29; Jel 14,9), a kéjné borától (azaz a bálványimádástól: 17,2), a vértől (Iz 34,7; Jer 46,10 stb.), a szenteknek és Jézus vértanúinak véréből (Jel 17,6), valamint a szerelemtől is (Péld 7,18) megrészegedhet. Figyelmeztetések a ~tól való óvakodásra, a szó eredeti értelmében az ÓSz-ben: 20,1; 21,17; 23,20 kk.; 23,29–35; 31,4 kk.; Sir 19,1 kk.; 31,25–31; Iz 5,11 kk., 22; Oz 4,11; az ÚSZ-ben: Lk 21,34; Róm 13,13; 1Kor 5,11; 6,10; Gal 5,19–21; Ef 5,18. Az ÚSZ-ben mindenekelőtt a hellenisztikus orgiákra jellemző ~ és az őskeresztény Lélekkel eltelttség ellentéte domborodik ki, még ha ez az ittasság látszatát kelti is (1Kor 11,21: a dözsölés összeegyeztethetetlen az Eucharisziával; ApCsel 2,15; Ef 5,18: „Ne részegeskedjete, ... inkább teljete el lélekkel”).

Reu: → ósatyák.

Reuel: → Mózes apósa (→ Jetró).

réz: → bronz, → fém.

rézkígyó: → kígyó.

Rezon: az arámi függetlenségi harcok vezére, Dávid és Salamon ellensége. Coba királyától, Hadad-Ezertől menekült el, s egy szabadcsapat élére állt, de Dávid legyőzte. Később Damaszkusz királya lett (1Kir 11,23–25).

Ribla: helység Hamatban. Amikor Nechó egyiptomi fáraó hadba szállt Asszíria ellen, itt volt a főhadiszállása (2Kir 23,33); ugyanígy Nebukadnezárnak is, amikor Jeruzsálem ellen (Kr. e. 588–586) felvonult (Jer 39,5 kk.; 52,9 kk.; 2Kir 25,6.20 kk.). Ma Rible az Orontész jobb partján, Homsztól 34 km-re D felé. Ez 6,14: bizonytalan, vajon valóban ~ra kell-e gondolni, v. csak a név eltorzulásával állunk szemben.

ricinus (héb. kikajon): hamar elviruló, árnyékot is adó növény (Jón 4,6–10). Az exegéták e helyen általában az olajat adó Ricinus communisra gondolnak, amely egész K-en elterjedt volt. A LXX és nyomában néhány régi fordítás töknek fogja fel.

Rimmon: Ramman akkád istenség nevének héb. változata, akit a Ny-i szemiták Hadad v. Adad néven tiszteltek (→ Hadad-Rimmon). 2Kir 5,18: Damaszkuszban temploma volt.

Roboám: → Rechabeám.

robot: Az ókori K-en az uralkodók rendszerint ~ban műveltették meg a birtokukat és így emelték épületeiket is. A ~ abban különbözött a rabszolgamunkától, hogy a királynak, nem magánszemélynek robotoltak a ~ra kötelezettek, és a ~ gyakran csak bizonyos ideig tartott. ~ra rendszerint a hadifoglyokat (Iz 31,8) v. a leigázott népeket (MTörv 20,11; Józ 16,10; 17,13) kényszerítették; de az ország saját népének alsóbb rétegeit is kötelezhették az uralkodók bizonyos szolgáltatásokra, ill. arra, hogy évente egy meghatározott ideig a királyi birtokon dolgozzanak, sőt előfordult, hogy az egész népnek kellett robotolnia. Izr. fiai a ~ot Egyiptomban ismerték meg, ahol mint kisebbségnek új városok építésében kellett részt venniük (Kiv 1). Egyiptomi munkafelügyelők hatalma alatt álltak, akik Izr. fiai közül munkavezetőket jelöltek ki; ezek voltak felelősek a munkáért (1,11; 3,7; 5,6.10.13 kk., 19). A királyság megalakulása után Izr.-be is csakhamar bevezették a ~ot; már Dávid idejében (2Sám 12,31). Dávid a föníciai Adorámot tette meg felügyelőnek (20,24). Salamon uralma alatt, a Templom építéskor rendszeressé vált a ~ (1Kir 5,27; vö. Bír 1,28 kk.). Szintén Adorám volt a ~felügyelő (1Kir 4,6; 5,28; 12,18), akinek nagy számban tartoztak a keze alá olyanok, akik a voltaképpeni munkát irányították (5,30; 9,23). Később Jerobeám lett József házának ~felügyelője (11,28). Salamon nemcsak a kánaániakat kötelezte ~ra, hanem Izr. szabad fiait is (5,27; 11,28; ennek ellentmond a 9,20–22). Ez volt az egyik oka annak, hogy az ország É-i része elszakadt. Hogy Izr.-ben a későbbi királyok idejében is szokásban maradt a ~, azt egy Jabne-Jamban nemrég felszínre került Kr. e. 7. sz.-i levél tanúsítja. Hogy a ~ is egyiptomi hatásra vezethető-e vissza, mint sok más dolog Izr. közigazgatásában, v. inkább föníciai hatásra, azt – adatok híján – nem lehet kimutatni. A MTörv mindenesetre arra hivatkozva írja elő Izr.-nek, hogy legyen könyörülettel saját országában az idegenek és a rabszolgák iránt, mivel Egyiptomban maga is rabszolga volt (15,15; 16,12; 24,18.22), s a ~ a szabad embereknek teher, amely megkeseríti az életüket (Kiv 6,6; Lev 26,13; 1Kir 12,4.9 kk.).

Rodé (gör. 'rózsa'): szolgáló Márk anyjának, Máriának jeruzsálemi házában (ApCsel 12,13–16).

Rodosz, Rodusz: sziget a Földközi-tengerben, Kisázsia DNy-i partjai előtt. Pál utolsó jeruzsálemi útján érintette (ApCsel 21,1; vö. 1Mak 15,23).

Rogel: forrás Jeruzsálem alatt a Kidron- és a Hinnom-völgy találkozásánál, a Vádi-en-Nar kezdeténél. Határ Júda és Benjamin között (Józ 15,7; 18,16). 2Sám 17,17: Absalom Dávid ellen szervezett felkelése leírásában Jonatán és Achimaac itt várakozott a hírt vivő szolgálóra. 1Kir 1,9: a közelében rendezett Adonija áldozati lakomát (→ Kígyó-kő).

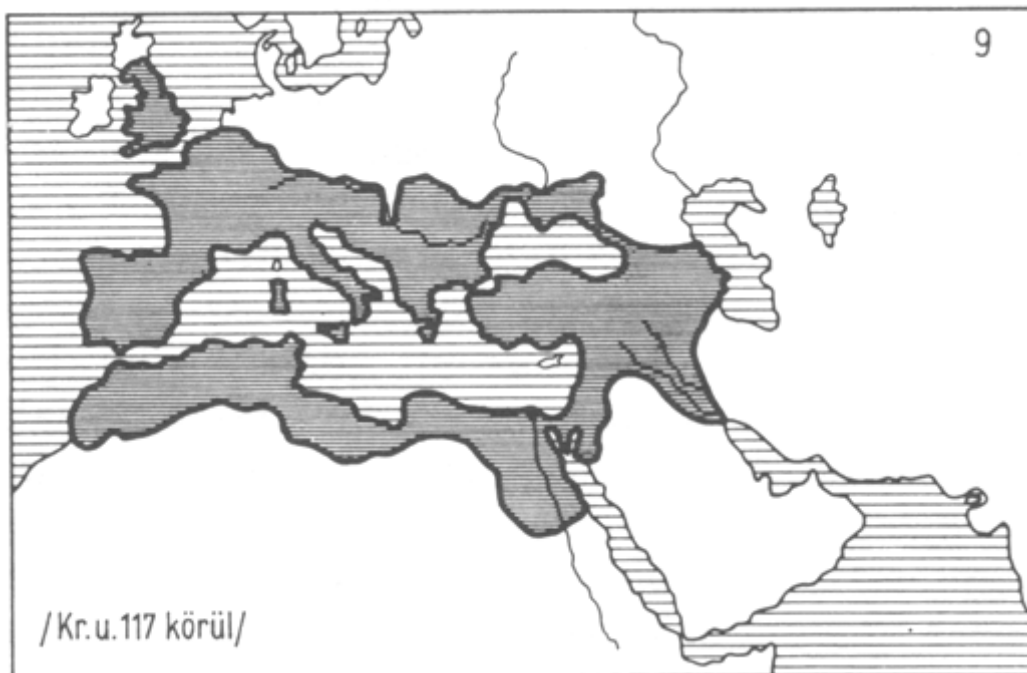
róka: A héb. sual szót a fordítások gyakran a ~ szóval adják vissza, jöllehet a legtöbb helyen (Én 2,15; Neh 4,3; Ez 13,4) inkább sakálról van szó. Sámson egyik hőstette ~val kapcsolatos (Bír 15,4). Lk 13,32: Krisztus Heródest mondja ~nak, aki valóban ügyes diplomata volt (vö. Mt 8,20; Lk 9,58).

Róma, zsidóság és kereszténység Rómában: 1. A kezdetektől Domitianusig. a) Miként a Földközi-tenger térségének hellén nagyvárosaiban (Alexandria, Théba, Delphi, Spárta stb.) ~ban is éltek – már a Kr. e. 2. sz. közepétől – zsidók. Ahogy a hagyományban gyakran megfigyelhető, a zsidók ~ba településéről is csak a kiutasításukra vonatkozó rendeletből következtethetünk. Kr. e. 139: az idegenek ügyében illetékes praetor, Cn. Cornelius Hispalus kiűzte ~ból és Itáliából a káldeusokat asztrológiai mesterkedéseik miatt, és a zsidókat, akik sikeresnek látszó tértitgetéseikkel veszélyeztették a ~i szokásokat. Ez a kiutasítás időbelileg egybe eshetett azoknak a Júdás, Jonatán és Simon küldte követeknek ~ba érkezésével, akik a Szeleukidák túlkapásai ellen meg akarták szerezni ennek a királyellenes távoli nagy népnek a szövetségét (→ Makkabeusok). A csak bizonyos határokon belül érvényes praetori ediktumnak éppoly kevésbé volt ~ban a zsidóságra tartós hatása, mint azoknak a törv.-eknek, amelyeket a Kr. e. 1. sz. első felében az idegenek ellen hoztak, v. a későbbi kiutasításoknak, amelyek ~ városa területének többnyire csak rövid időre való elhagyását eredményezték. Mindenesetre Cicero tanúsítja (Pro Flacco 28), hogy ebben az időben számos lat.-ul beszélő, jómódú zsidó élt ~ban, akiknek a népgyűléseken és a bíróság előtt is érvényesült a hatásuk. A hadifoglyok révén, akik Pompeius palesztinai hadjárata (Kr. e. 63) után kerültek ~ba, a zsidó

lakosság száma megnőtt. Mivel a zsidó rabszolgák ragaszkodtak szokásaikhoz, hamarosan szabadon bocsátották v. ~ban élő honfitársaik kiváltották őket; mint szabadok polgárjogot nyertek. Caesar uralma a zsidók számára, (akik zömükben a plebshez tartoztak, és akik az egész birodalomra kiterjedő kapcsolataik révén fontos szerepet játszottak Caesar terveiben) kedvező fordulatot jelentett, mert engedélyezte a zsidó vallást, amely religio licita lett. Így érthető, hogy a zsidók különösen gyászolták a meggyilkolt Caesart. Horatius – bár szatirikusan, de azért nem alaptalanul – azt tanúsítja, hogy a zsidóság szerepe Caesar idejében és Augustus uralmának kezdetén jelentős volt. Tiberius uralma alatt (Kr. u. 19) a zsidó és az egyiptomi kultuszt – vsz. a zsidógyűlölő Seianus kezdeményezésére – betiltották, 4000 zsidót bandákkal való harcra Szardíniába hurcoltak, a többieket pedig ~ elhagyására kötelezték. Seianus bukása után (Kr. u. 31) ezeket az intézkedéseket visszavonták. – b) Claudius idején (49/50) a ~i zsidóság körében nyugtalanság keletkezett, amelyet vsz. egy Chresztosz (= Krisztus) szított (Suetonius Claud. 25,4) a zavargást újabb kiutasításokkal és kultusztilalommal nyomták el. Talán ezzel függött össze, hogy → Aquila és Priszka, ez a jómódú és tettekre kész házaspár is elhagyta ~t és Korintusba ment, ahol aztán találkoztak Pál ap.-lal (ApCsel 18,2; vö. 2,11). Biztosnak látszik, hogy ~ban a nyugtalanságot a keresztény igehirdetéssel kapcsolatos vita keltette. Nero idejében Pál és Péter ap. működése eredményeképpen már annyian voltak ~ban a keresztények, hogy Tacitus „hatalmas tömeg”-ről írhatott, akiket Nero (Kr. u. 64) kivégeztetett, mert a tűzvész okozásának gyanúját át akarta magáról hárítani „erre az embergyűlölő fajzat”-ra. Ez a ~ra korlátozódó idegengyűlölet nem jelentette a keresztény vallás jogilag megalapozott általános gyűlöletét. – Az, hogy a zsidó~i háborúban a jeruzsálemi templom elpusztult (Kr. u. 70), nem hatott döntő módon a szórványban élő zsidóságra; menekültek érkeztek ~ba és erősítették a zsinagógát. Jóllehet a zsidóság elvesztette a központját, a birodalomban egyfajta önállóságot élvezett: megőrizhette nyelvét, szokásait, önkormányzatát, vallását stb., sőt a fiscus Judaicus létrehozása Vespasianus idején (Domitianusig maradt fenn) a zsidóságnak mint a birodalmon belül egy külön adózó csoportnak az elismerését is jelentette. A Templom pusztulása elősegítette a keresztények kiválását a zsidóságból; már azzal, hogy Jeruzsálemet elhagyva Pellában telepedtek le, a keresztények szembefordultak a zsidóság nemzeti törekvéseivel. Domitianus uralma alatt a kereszténység és a zsidóság ~ban már a legmagasabb körökbe, sőt magába a császári családba is utat talált. Azok a belső feszültségek, amelyek a nemesség és a szenátus helyett a lovagságra és a szigorúan ellenőrzött hivatali rétegre támaszkodó, ugyanakkor a konzervatív köztársaságiaktól, a gör. bölcselőktől és a K-i asztrológusoktól magát fenyegetve érző abszolút monarchia megteremtésével voltak kapcsolatosak, Domitianus uralmának vége felé – ~ban és Kisázsiaiban – az első keresztényüldözéshez vezettek. – 2. Jogi helyzet. A köztársaság idején ~ban csak akkor tiltották az idegen kultuszt, ha követői büntetendő cselekményeket követtek el, ellenállást tanúsítottak az államhatalommal szemben, v. lazították az erkölcsöket. Az idegen kultusz ellenőrzése annál inkább érdekében állt az uralkodó osztályoknak, mivel a róm. birodalomban a rabszolgalázadások indítékául gyakran a rabszolgák egykori hazájának vallási eszméi szolgáltak (pl. a szír vallás és a szicíliai rabszolgák lázadásakor: Kr. e. 136–132). Az eredményesen és tudatosan térítő monoteista zsidóság elvben ugyanazt a türelmet élvezte a többistenhitet képviselő állam részéről, mint a többi idegen vallás, sőt még kiváltságai is voltak. A ~i zsidóság elleni megtorlásokat a ~iak – legalábbis elvben – büntetendő cselekmények megtorlásaiként kezelték. A Domitianus idején elkezdődött keresztényüldözés, amint az apologéták kiemelik, ellentétben állt a róm. jogi gyakorlattal. Ezeknek az üldözéseknek a jogi alapja vita tárgya (felségsértés, visszaélés a gyülekezési szabadsággal, a helytartó túlkapásai). Csak Decius és Diocletianus idején teremtették meg császári ediktummal az egész birodalomban az általános keresztényüldözés jogi feltételeit. Konstantin ediktumaival (311; 313) a kereszténység religio licita lett. – 3. Társadalmi helyzet. a) A zsidóság a Kr. u. 1. sz.-ban a birodalom lakosságának mintegy 7–8 %-át tehetette ki; ~ban a zsidók száma tízezrekre tehető (vö. ZsidTört 17,11,1; ZsidHáb 2,6,1). A zsidók szabad kereskedők v. polgárjoggal bíró szabadon bocsátottak (művészek, orvosok, kézművesek, koldusok stb.), v. rabszolgák voltak. Az ókori ~ban működő zsidó tudósok közül ismertek: Theudász (talán még a Templom fennállása idején, kortársa Platón?) és Matthia ben Charas rabbi, akinek iskolája közvetlenül a hadrianusi háború előtt nagy tekintélynek

örvendett (W. Bacher). A zsidók fő központjának ~ban a Trastevere számított, valamint a Marsmező és a Subura. – b) Eddig a zsidóknak 6 temetkezőhelyét ismerjük (Kr. u. 2–3. sz.) ~ban. A 3 kisebbben (a régi Via Appiánál, a Via Labicanánál és a Via Appia Pignatellinél) csak kevés feliratot és képet találtak, a 3 nagyobb (Monteverde, Torlonia, Randanini) viszont értékes adatokat szolgáltat a ~i zsidóság belső életét illetően. A régi Via Portuensis (Monteverde) melletti katakombában főleg zsidó jelképek (menóra, tóratartó, sófár) találhatóak. Egy gyermekszarkofág a zsidók túlvilági reményeit is tanúsítja, a Dionüosz-mítosz nyelvén (szőlő, csipegető madár). A Randanini-katakomba nagyobb helyiségeinek mennyezetén „égbolt”-ábrázolások láthatók, a középpontban szárnyas Victoria egy meztelen ifjút koszorúz, Fortuna bőségszarúval, körülötte pávák, galambok, vízilovak, eroszok; a falon Pegazus, Orpheus (?) lanttal és pengetővel (plectrum). Ebben a katakombában a szarkofágokon látható pl. egy-két szárnyas Victoria hordozta menóra; ezenkívül találkozhatunk griffekkel, tragikus maszkokkal stb. A Villa Torlonia katakombájában, a Via Nomentanánál az „égbolt” központjában a menóra áll, delfinek veszik körül háromágú szigonygal, továbbá szőlőindák és sófár; itt is felfedezhetők a szarkofágokon a pogány sírszimbólumok elemei (menádok, medvevadász, szatírok stb.). – c) A ~i zsidók kultikus nyelve nem a lat. volt, mint a keresztényeké, hanem a gör. A 205 monteverdei epitáfiumból (sír feliratból, sírversből) 161 gör., 38 lat. és csak 5 héb. v. arám; Randaniniben és Torloniában nincs semmi nyoma a héb.-nek. Az antik ~ a zsidó hellenizmus egyik központja volt. A → Rómaiaknak írt levél címzettjei inkább csak retorikai és filozófiai fogalomnak tekinthetők, tényleges zsidó közösségként nem léteztek. Csak a kereszténység győzelme bírta rá a zsidókat arra, hogy elforduljanak a Ny-i ókori műveltségtől, feladják a gör.–lat. nyelvet, és csatlakozzanak a K-i rabbinista zsidósághoz. Ilyen módon a zsidóság volt az egyetlen az ókori népek közül, amely túlélte a Földközi-tenger mellékén kialakult ókori világ és művelődés felbomlását. – d) A ~i előkelőségek, a valódi ~iak és a hozzájuk tartozók, a régi papi kollégiumok tagjai (mint Tacitus), a felvilágosult költők (mint Horatius), egy tiszta, bensőséges vallás bölcselői (mint Seneca) a zsidókat „rabszolgaságra született” szíreknek, egyiptomiaknak stb. tartották, megvetették, mellőzték őket, babonáikat megmosolyogták, szertartásaikat bírálták, de mindez nem zárta ki, hogy a felső rétegek képviselői kölcsönös kapcsolatot ne tartsanak fenn egymással. Heródes fiai ~ban nevelkedtek; I. Agrippa addig míg király nem lett, Tiberius fiának, Druzusnak és Caligulának a barátjaként ~ban tartózkodott (ZsidTört 18,6,1); II. Agrippa és Berniké szoros kapcsolatot tartott fenn Titusszal, úgyhogy Agrippát ki is nevezte praetornak. A császári család némely tagja érdeklődést tanúsított a zsidók Istene iránt: Augustus és Livia tömjént küldtek Jeruzsálembe (ZsidHáb 5,13,6); Poppea „istenfélő” volt, egy zsidó művészt tartott a környezetében, és zsidó kérelmeket továbbított Neróhoz. A nem ~i gentes előtérbe kerülésével, amilyen a líbiai-szír Severusok dinasztiája volt, átmenetileg megváltozott a K-i kultuszokkal kapcsolatos állásfoglalás; a zsidók körében népszerű, de a valódi ~iak által megvetett Caracalla császár körülmetéltette magát és nem evett disznóhúst. – 4. Róma eszméje a zsidók és a keresztények körében. a) A gör. tört.-írás a zsidóság teljes tört.-én kívül a zsidó művelődés és vallás sok fontos részletét is közvetítette a ~iaknak, akik először mint kereskedők, politikusok, katonák és tisztviselők kerültek a provinciákban kapcsolatba a zsidó lakossággal. Polübiosz tört.-i műve az elveszett 28–31. kv.-ben a Makkabeusok Antiokhosz Epiphánész elleni lázadása (Kr. e. 170–166) ürügyén tartalmazott egy összefoglaló ismertetést a zsidókról. Ennek a műnek folytatója, az Orontész melletti Apameából származó Poszeidoniosz a zsidókról szóló fejezetben, amelyet vsz. abból az alkalomból iktatott be, hogy Antiokhosz Szidetész elfoglalta Jeruzsálemet (Kr. e. 135), a zsidó vallásról is beszámolt. Ezt a hagyományt Sztrabo tört.-író folytatta. Augustus uralmának kezdetén Alexander Polyhistor írt egy monográfiát „A zsidókról” címen. Livius, aki a 102. kv.-be a Templom-hegy elfoglalásával (Kr. e. 63) kapcsolatban hasonlóképpen beiktatott egy leírást a zsidó népről, a maga szemszögéből szintén bemutatta a zsidó vallást. Tacitusnak a zsidókra vonatkozó nagy fejezete (Historia 5,1 kk.) talán Antonius Julianus monográfiáján (De Judaeis) alapszik, aki Vespasianus idejében Júdea prokurátura volt (ZsidHáb 6,4,3; Minutius Felix 33,4); Josephus Flavius ismeri Vespasianusnak a zsidó háborúval kapcsolatos commentarjait. – A gazdag forrásanyag és a közvetlen kapcsolat ellenére – amennyire tudjuk – a zsidóság és a ~iak közt nem alakult ki olyan vita, amelyet a

keresztények és a ~iak szembenállásához hasonlíthatnánk. Csak M. Terentius Varro filozófus, költő és teológus († Kr. e. 27) használta fel arra a zsidó vallásra vonatkozó ismereteit, amelyeket vsz. Poszeidoniosz „Az istenekről” c. munkájából merített, talán Nigidius Figulus De diis c. műve közvetítésével, hogy a ~iak vallását hozzámérje: Jupiter és Jahve neve alatt – a Jahve nevet Varro Jao alakban ismerte – ugyanazt a legfőbb Istent tisztelik; eredetileg a ~iak Istene is alak nélküli volt, ebből következően kultuszuk is tiszta volt. A sztoikus filozófiának a monoteizmusra irányulása, valamint az a bíráló, amely általában a bölcselet részéről érte a → mítoszt és a bálványok kultuszát, egyaránt Izr. vallására hivatkozik példaképpen. – b) A ~i birodalom létjogosultsága a ~iak számára magától értetődött, amint ezt az a tört.-teol. is tanúsítja, amely a tört.-írók, a költők és a filozófusok műveiben tükröződik, és az istenek akarátán alapult, valamint a ~iak pietásán, akik a legjámborabbak voltak a halandók közt: szüntelenül kutatták az istenek akarátát, végül a ~iak igazságosságán (iustitia). A ~i hatalom békét hozott és civilizációt. A hatalomnak és civilizációnak ilyen módon való értelmezését, amely politikai ideológiát jelentett, és amelyet ~ nagysága okainak keresésekor újból komolyan vesznek, a gör.-ök, a K-iek és a zsidók szenvedélyesen bírálták, de nem olyan konkrétan és élesen, mint maguk a ~iak (pl. Tacitus). – A talmudista zsidóság a ~iakban műveletlen militaristákat látott: a nyelvük csak a hadviselésre van kiművelve, igazságuk képmutatás, civilizációjuk (színház, cirkusz, fürdők, piacok, utak, hidak) iszonyat; ~ (= Babel, Edom) a disznó, a pók, tisztátalan, kapzsi, romlott. Bár árnyaltabban, de alapjában véve hasonló értelemben nyilatkozik meg a ~val szemben tanúsított szellemi ellenállás a zsidó apokaliptikában is. A gör. órákulumköltészet és a zsidó próf.-i hagyomány folytatásként a szibillák a ~ elleni gyűlöletet, Nero visszatérését, a birodalom közeli összeomlását hirdetik (egyebek közt 4Ezd bizonyos részei; Bár [szír]: 70–132 között; vö. SalZsolt 2,26 kk. stb.); a későbbi idők valamivel kedvezőbben ítélik meg a ~i birodalmat. A zsidó és ~i művelődés találkozására legfeljebb Josephus Flaviust lehet példaként említeni, aki a zsidó~i háborúnak hivatalosan elismert bemutatásával a Flavius-dinasztia érdekeit képviselte, egyfelől a ~ellenes zelóta zsidósággal, másfelől a ~i körökkel szemben, amelyek a Flaviusok sikereit kétségbe vonták. Josephus Flaviust ugyanaz a szándék vezérelte, mint kortársát, Statiust, Domitianusnak a germánok ellen viselt háborújáról írt versében, amelynek ellenpárja Tacitus Germaniája. – A keresztények ~ellenes irodalma a zsidó állásfoglaláshoz kapcsolódott; elutasítja a ~iaknak azt az állítását, amely szerint őket igazságosság és jámborság jellemzi (mint nemzeti erény), és amely szerint a ~i birodalom örökké fennmarad. Szt Ágoston szembefordult a hagyományhoz görcsösen ragaszkodó ~i körökkel, amelyek ~ hanyatlásának okát, abban látták, hogy elhagyták isteneiket (Kr. u. 410: Alarik ~ban). Volt olyan kísérlet is, amely a birodalom keresztény szempontból való igazolására irányult: a kereszténység terjedésével a ~i birodalom hatalma addig nem látott mértékben gyarapodott; Augustus császárságának és Jézus működésének egybeesése a Gondviselés műve; a birodalom ereje feltartóztatja az Antikrisztus tombolását és késlelteti a világ végét (vö. 2Tesz 2,3 kk.). Miután a kereszténység államvallás lett, a ~ eszméje körüli viták új lendületet vettek.

163. A Római Birodalom Kr. u. 117 körül

Rómaiaknak írt levél, Róm: protokanonikus úsz-i irat, Pál ap. levele a Rómában élő híveknek. – I. Keletkezése. Pál úgy látta, hogy Kisázsziában és Görögországban már elvégezte feladatát (Róm 15,23), és azt tervezte, hogy Hispániába megy (15,23.28); átutazóban meg akarta látogatni a róm.-akat, a segítségükre is számítva (15,24). Ezek a mozzanatok érthetővé teszik, hogy Pál miért nem valamelyik általa alapított és személyesen is ismert egyh.-nak írt, de arra már nem adnak magyarázatot, hogy miért írt olyan részletes és teol.-ilag magas szintű levelet, amely Pál minden más levelénél jelentősebb. Eredményeinek bemutatásától inkább várhatta volna, hogy lelkesedést ébreszt és munkatársakra talál, semmint az akkor is nehéznek talált teol.-i fejtegetésektől. Így helyénvalónak látszik az a feltevés, amely szerint Rómában Pál tanításával – más-más érvekre hivatkozva – a zsidók is, a pogánykeresztények is szembehelyezkedtek. Mivel az ev.-hirdetőjének semmi nem árthat jobban, mint ortodoxiájának kétségbe vonása, Pál jónak látta, hogy mielőtt nagy missz. terve (Ny-on Hispánia) megvalósításába belefog, teol.-i álláspontját összegezze és igazolja, közben azonban – észrevétlenül – a belemagyarázásokat és félreértéseket is helyesbítse. Ezt az üdvösségre vonatkozó zsidó tanítással való szembezállása tanúsítja, amely tanítás a törv. pontos megtartására és a kiválasztottság tudatára (körülmetelés) épült (vö. 2. f.); de mutatja az is, hogy határozottan elutasította a törv. nélküli szabadosságot, amelyet némelyek abból magyaráztak félre, amit Pál a hitből való → megigazulásról tanított (vö. 3,7 kk.; 6,1.15). A fentiekén kívül, amelyek Pál és a róm. egyh. viszonyát illetik, még a róm. egyh.-on belüli feszültségeknek is lehetett szerepük a ~ létrejöttében (ti. megoszlottak a vélemények a hús és a bor fogyasztásának mint bizonyos napokhoz kötődő hagyománynak a kérdésében). Pál beszél erősekről és gyengékről, de az erőseken nem kell hősies színvonalú aszkétákat értenünk, hanem az egyh.-nak olyan (főleg pogánykeresztény) tagjait, akik a törv. efféle előírásait nem tekintették magukra nézve kötelezőnek; ezzel szemben a gyengék (akiket elsősorban a zsidókeresztények közt szoktak keresni) azok voltak, akik a törv. kötelekeitől nem tudtak szabadulni (vö. 14,1–15,13). Pál, aki (jóllehet zsidókeresztény volt) az erősek közé tartozott, intette az erőseket, hogy legyenek elnézők a gyengék iránt, és az előírásokhoz meggyőződésből (14,5) fakadó ragaszkodásukat értsék meg. Ebben a „vegetariánusok” és ellenfeleik közt kialakult vitában a tényállás világosan felismerhető; de ha pontosabban meg akarjuk a csoportokat állapítani, v. megkíséreljük, hogy ebből a vitából kiindulva magyarázzuk a ~ egész felépítését, akkor már csak feltevéseket kockáztathatunk meg (vö. W. Marxsen), mert a róm. egyh. összetételére (zömben pogánykeresztények, rajtuk kívül zsidókeresztények v. prozelitákból lett keresztények is?) vonatkozó ismereteink hiányosak. –

Pál ap. K-en végzett térítő munkája vége felé írt a róm.-aknak. Utal rá levelében, hogy hamarosan Jeruzsálembe megy, elviszi a Makedóniában és Achájában összegyűlt adományokat, utána pedig Rómán át Hispániába veszi útját (vö. 15,25–28). A ~ keletkezésének pontos évét nem lehet tudni, mert az abszolút időrend nem igazolható (vö. B. Rigaux); az 54 ősze és 59 tavasza közé eső idő jöhet számításba (W. G. Kümmel). A 2Kor írása után Pál 3 nyugodt hónapot töltött Korintusban; feltehető, hogy ezalatt írt a róm.-aknak, a levél keletkezési helyéül tehát Korintust tekinthetjük. – II. Tartalma. Bevezetés (1,1–17): üdvözlő szavak, a kapcsolat felvétele, a tárgy megjelölése. – Kifejtés (1,18–15,13): 1. rész. Az Isten igazságosságáról és az ember megigazulásáról szóló ev., amely a Jézus Krisztusban való hitből fakad (1,18–8,39). 2. rész. Izr. helyzete Isten üdvözítő tervében, szembenézve azzal a ténnyel, hogy a zsidóság a Jézus Krisztusban való hitet elvetette (9,1–11,36). 3. rész. Gyakorlati útmutatások az egyh. számára erkölcsi vonatkozásban (12,1–15,13). Befejezés: üdvözlő szavak és ajánlások (15,14–16,24). Záró doxológia (16,25–27). – III. Hitelessége. Bebizonyosodott, hogy a ~ valódi Pál-levél. Csak a záró doxológiát (16,25–27) illetően merültek fel jogos kételyek Pál szerzősége kérdésében. Egyfelől, mert a fennmaradt szövegek a doxológiát különféle helyeken hozzák (a 14,23; 15,33 és 16,23 után); másfelől, mert nyelvi megformálása nem páli jellegű (J. Dupont). Az üdvözlőket (16,3–16), ajánlásokat (16,1 kk.) és figyelmeztetéseket illetően (16,17–20) nem vitatják Pál szerzőségét, a hitelességüket azonban igen. Felteszik a kérdést: ez v. az a rész vajon eredetileg is hozzátartozott-e, v. csak később fűzték hozzá? Azzal a széles körben elterjedt nézettel kapcsolatban, hogy a 16. f. lényeges részeit Pál az efezusiaknak szánta, ma annak ellenére, hogy felhoznak mellette valószínűségét tanúsító érveket (vö. A. Wikenhauser), többen tartózkodó magatartást tanúsítanak (O. Michel; W. G. Kümmel). A kutatás mai állása szerint elfogadhatóbbnak látszik az a feltevés, hogy a ~ eredeti állományát az 1,1–16,23 alkotja. – IV. Műfaja. A levelet Pál gör. nyelven diktálta egy bizonyos Terciusznak (16,22). A diktálás következtében sok benne a következtelen mondatfűzés (anakoluthon). Jellemző rá a komoly hangvétel, az erőteljes és magával ragadó stílus, a találó és színes megfogalmazás (J. Cambier). Pál gondolatai diktálás közben formálódtak; teol.-i gondolkodásának érzékelhető dinamikája a maga eredetiségében nyilatkozik meg, és kárpótól azért, hogy a traktátusra jellemző rendszeresség és a teljesség hiányzik a tanításból. Az ÓSz-nek és az akkori zsidóságnak (Kumrán) teol.-i fogalomvilága éppúgy rendelkezésére állt Pálnak, mint a hellén világé. Anélkül, hogy nyelvhasználata köznapivá vált volna, felhasználta a diatribe műfaját, azaz rétori kérdésekkel élénkített beszélgetés, kölcsönös állítások és ellenvetések formájában beiktatott látszólagos vitát olyan kérdésről, amely a valóságban csakugyan gondot okozott (vö. 2,1–29,3.1–20.27–31). Általában az igehirdetés stílusa uralkodó, a teol.-i fejtegetések tanító részekkel váltakoznak (vö. 6,1–14). Az átvett liturgikus és himnikus jellegű részek (vö. 1,3 kk.; 11,33–36) Pálnak a hagyomány iránti elkötelezettségét tanúsítják. Pál mestere volt a Biblia zsidó-rabbinista módszer szerinti idézésének (vö. 3,1–10; 4,1–25; 9,6–11,1); ezzel az ÓSz központi helyet kapott, Krisztus élete és működése pedig eleven valóságként tárul elénk. Az ÓSz számunkra idegen fejtegetése Pál korában általánosan elfogadott hermeneutikus eljárás volt a zsidóság körében. K szokásos retorikai túlzásai (vö. 1,8–10) arra irányulnak, hogy a róm.-akat megnyerje missz. terveinek. – V. Tanítása. Az üdvözlő szavak (1,1–7) a szokásosnál hosszabbra nyúlnak, abból a célból, hogy Pál és a róm. keresztények közt kapcsolat jöjjön létre a Jézus Krisztusban való hit alapján. A róm.-ak egyh.-ának dicsérete (1,8–15) szintén a kapcsolatteremtés szolgálatában áll. A levél tárgyát (1,16 kk.) az ap. főbb vonásaiban a 3,21–31-ben fejti ki: Isten szeretetből fakadó üdvözítő műve lehetővé teszi az embernek a megigazulást a zsidó törv. aprólékos megtartása nélkül, csupán a Jézus Krisztusban való hit révén, aki engesztelésül magára vállalt halálával minden bűnt levezekelt és minden embert megváltott. Ebből a nézőpontból fejtegeti az ap. az emberiség helyzetét Krisztus előtt és nélkül (1,18–3,20): a zsidók éppúgy, mint a pogányok (bár képesek lettek volna az igaz vallásosságra) bűnt követtek el; senki sem igaz Isten színe előtt, mindenki rászorul arra, hogy Isten Jézus Krisztus megváltó halálával üdvözítse. Ezt a tanítást szolgálja a pogányok bűneinek mélységéről festett kép (1,22–32); ennek a képnek tört.-i értelmezése, az akkori erkölcsökre vonatkoztatása nem állna összhangban Pál szándékával, ill. mondanivalójával. – A ~ közepétől (3,21–26) Pál igazolja az Írásból azt a merész állítást,

hogyan a megigazulás csak a hitből fakad (4. f.): Ábrahám meghívása és megigazulása mint a hit gyümölcse és kegyelem a midrás jellegű írásmagyarázat hermeneutikus módszerének bizonyítéka. A hitből való megigazulás felől kiindulva Pál felvázolja az igaz életének képét az új eónban. Első helyen áll az üdvösség teljességének reménye (5. f.). Az 5,1–11 az egyes ember sorsát világítja meg, az 5,12–21 egyetemes szempontokat érvényesítve a kárhozattól fenyegetett és Isten irgalmával megajándékozott egész emberiséget állítja középpontba, Ádámmal és Jézus Krisztussal való közössége következményeképpen. Az összehasonlítás fő alapja az Ádám–Krisztus-tipológiában, amelynek kifejtésével Pál itt küzd, a halál és az élet fogalma. Az 5. f. tárgyát, az örök élet reményét Ádámot és Krisztust szembeállítva paradoxonként állítja elénk: Ádám életet akarva halált hozott az emberiségre – Krisztus halála életet szerzett az embernek. – A 6–8. f.-ben Pál két (egymást kizárónak látszó) valóság kérdésével vívódik, amely mindig újra meg újra felmerül; először: hogy a hívő és a megkeresztelt számára az ember konkrét üdvössége valóban adva van; aztán: hogy a keresztények mindennapi életébe továbbra is be-betör a bűn. Az ap. megoldása: a megigazulás nem ment fel az etikai-erkölcsi cselekvéstől; „az üdvösség valóban adva van; a megváltottnak valóban küzdenie kell” (O. Kuss). A 9–11. f.-ben Pál olyan kérdést taglal, amely őt mint zsidót foglalkoztatta: Izr. a választott nép ezentúl is, mint eddig (9,4–6; 11,1) és így neki szól az üdvösség ígérete. Most Jézus Krisztus által az üdvösség valóság lett, de Izr. elutasítja Krisztust. Vajon nem kereste-e a zsidók hitetlensége Isten üdvözítő terveit? Pál a kérdést egy ad hoc érveléssel közelíti meg a Szentírás alapján (9,6–33), és abban látja a megoldást, hogy egy maradék megmenekül. Ezzel azonban szemmel láthatóan nem éri be, mert hiszen az üdvösség ígértét Izr. egész népe kapta; így Pál – zsidó-rabbinista módszerrel – részletesebben fejtegeti az Írásokat, és arra a következtetésre jut, hogy a Jézus Krisztusban való hit elengedhetetlen (10. f.) az intuitív megismeréshez (11,25: titok = misztérium): egész Izr. megmenekül, elnyeri az üdvösséget (11,26); Isten, akinek adományai és ígéretei visszavonhatatlanok (11,29), az idők végén megkönyörül népén (11,31 kk.; vö. 11,25). Ez a gigantikus teol.-i küzdelem – ezzel a Pált egész létében érintő kérdéssel – végül a végtelenül bölcs Isten imádásába torkollik (11,33–36). Aki az Istent imádó Pált nem látja, annak a ~ megfoghatatlan marad. Abból a magatartásból, amelyet az imádás jelent, következnek a 12–15. f. intelmi egyetértésre, szeretetre, kölcsönös megértésre. Külön figyelmet érdemel a 13,1–7, ahol Pál a kereszténynek az államhoz való viszonyát elemzi; itt Pál egészen konkrét és időszerű szempontokat ad kora kérdéseinek megoldásához. – Minden kornak meg kell küzdenie a ~ tanításának megértéséért (vö. O. Michel), ha az ap. saját korának szóló, konkrét mondanivalóját (amelynek megvilágítása különösen O. Kuss és O. Michel kommentárjának köszönhető) szem előtt tévesztjük, és hagyjuk, hogy a tanítás közvetlenül szóljon hozzánk, akkor a teol.-i tartalom súlypontja eltolódik olyan irányba, amely gyakran már nem felel meg Pál felfogásának. Másfelől a teol.-nak törekednie kell rá, hogy a ~ tanítását mint Isten szavát az Istent kereső embernek a maga konkrét helyzetében olyan módon tegye hozzáférhetővé, hogy legalább egy lépéssel közelebb segítse vele az Istenhez.

romlás: → pusztulás, → rothadás.

Rompha, Refán: István diakonus védekező beszédében (ApCsel 7,42) Ám 5,25–27-et idézi a LXX alapján, és említi „~ istenetek” csillagát.

rossz, gonosz: A héb. és gör. megfelelők gyakran a keveset érőre, a sérülte v. a bajra, szerencsétlenségre és hasonlókra vonatkoznak, a legtöbbször mégis olyan dolgokra utalnak, amelyek erkölcsi és vallási értelemben véve értéktelenek. – I. Az ÓSz-ben szoros összefüggésben áll a baj (az, ami az emberre nézve káros) és az erkölcsi ~: a baj az erkölcsi ~ következménye. A Ter 1–11 tanúsítja, hogy a teremtés harmonikus rendjét a → bűn zavarta meg. Míg a bűn előtt a világ jó volt (1,31), most az embernek meg kell állapítania, hogy van ~ is (6,5; 8,21), bajt baj követ, amelyet a szerző úgy mutat be, mint fáradalmakban, gyötrelmekben bővelkedő életre következő halált (3,16–19), békétlenséget és nyugtalanságot (4), pusztító katasztrófát (7). De ezenkívül is gyakran érzékelteti az ÓSz a bűn és a baj közti összefüggést (MTörv 31,17 kk., 21,29; Bír 2,11–15; 9,56 kk.; Iz 47,10 kk.; Jer 1,14 kk.; 44,7 kk., 23; Ez 7,4 kk.). Természetesen nem következik minden ~, ami az embert éri közvetlenül

abból, ami rosszat művelt (→ fájdalom, → szenvedés). Nem az ember dolga annak megállapítása, hogy mi v. ki ~; ez egyedül Isten ítéletére tartozik (1Kir 14,22; Iz 5,20; Mik 3,2 és Ter 38,7). Minden, ami Istennel szembeszegülésnek minősül, ~, és maga az ember is, ha szembeszegül Istennel. A ~ következményei miatt a ~at művelő ember a közösségre is veszedelmet hoz, ezért könyörtelenül „ki kell irtani” a népből, Izr.-ből (MTörv 17,7.12; 19,19 stb.). Ha az ember az első bűn óta hajlik is a ~ra (Ter 6,5; 8,21), azért választhat a jó és a ~ között (→ jó és rossz tudása), és így az élet és a halál között (MTörv 30,15; Zsolt 34,15; Sir 15,13–17). Bár a kígyó (Ter 3) a ~ roppant hatalmát jelképezi, az ÓSz-ben az → ördög még nem egyszerűen a ~ megtestesítője, maga a ~. A gonosz lélek magától Istentől kapja a hatalmát, Isten „lelke” v. „rossz szelleme”, hogy arra, aki méltatlanná vált az Istentől való kiválasztottságra, romlást hozzon (1Sám 16,14.23; 18,10; 19,9). Isten a ~at, amelyet az ember tesz, jóra fordíthatja (Ter 50,20). – II. A zsidóság az emberben a jó és a ~ közötti dualisztikus feszültséget a jó lélek és a rossz lélek (Júdás testamentuma 20,1 kk.; 1QS 3,13–4,26), valamint a ~ra való hajlam néven ismeri, de az ördögöt szintén nem azonosítja a ~szal (→ lelkiismeret). – III. Az ÚSz-ben a ~ ennek a világnak a jellemzője (Jn 7,7; Gal 1,4; 1Jn 5,19). A ~ hatalmába került emberek ~at tesznek, gonoszt művelnek (Jn 3,19 kk.; Róm 1,29 kk.; Kol 1,21; 2Tim 3,13). Krisztus előtt az emberek a ~ hatalmában voltak, a ~ rabjaiként éltek (Kol 1,21; Tit 3,3). Jézus ellenségeinek gonoszságát Jézussal kapcsolatos magatartásuk leplezi le (Mt 12,39; 16,4; 22,18; Lk 11,29.39; Jn 3,20; 7,7). Még az is, aki a jót szeretné tenni, ha nincs Krisztussal közösségben, nem kötődik hozzá, a ~at teszi (Róm 7,9 kk.). A ~ „hadat üzent” Istennek és Krisztusának (vö. 1Jn 5,18 kk.); még arra is képes, hogy annak szívéből, aki készen volt rá, hogy befogadja, kitépje az ev.-ot (Mt 13,19). Minthogy a ~, ill. az, aki ~, nagy hatalmat képvisel, azért Jézus imádkozik övéiért és arra tanít, hogy mi is imádkozzuk: „szabadíts meg a gonosztól” (6,13; Jn 17,15). Jézus az ev.-mal és kereszthalálával már megtörte a ~ hatalmát, és ezért már nem árthat a gonosz a megváltottaknak (1Jn 5,18); az embernek azonban továbbra is kezében van a döntés: határozottan el kell fordulnia a ~tól (ApCsel 3,26; 8,22; Róm 12,9.21). A felsőbbségnek, a hatalomnak kötelessége büntetni a ~at (13,3 kk.; 1Pét 2,14), a közösségnek pedig egyértelműen el kell határolnia tőle magát, különben részessé válik a ~ban (1Kor 5,12 kk.; 2Jn 11; Jel 2,2). Akik konokul kitartanak a ~ban, azok Isten eszkatologikus ítélete alá esnek (Mt 7,23; 13,49; 21,41; Jn 5,29; 2Kor 5,10).

rosszaságok, gonoszságok, viciumok (lat. vitia): Az ún. bűnkatalógusokban nem annyira a konkrét rossz cselekedetokről, mint inkább a belőlük származó rossz tulajdonságokról van szó. A Bölcs 14,12.27 szerint a ~ kezdete a bálványimádás. A ~ a 14,25–26: „a vér és a gyilkosság, a lopás és csalás, a meggyalázás és a hűtlenség, a lázadás és az esküszegés, a jók zaklatása, a jótétemények elfeledése, a lelkek fertőzése, a nemek felcserélése, a házasságok szétzüllesztése, a házasságtörés és a kicsapongás”. A Róm 1,29–31: hitványság, kapzsiság, ravaszság, irigység, gyilkosság, vetélkedés, ármánykodás, rosszindulat, megszólás, rágalmazás, istengyűlölet, gyalázkodás, fennhéjázás, kérkedés, agyafúrtság, szülők iránti engedetlenség, esztelenség, hitszegés, lelketlenség, könyörtelenség (vö. 13,13; 1Kor 5,10; 6,9; 2Kor 12,20; Gal 5,19; a test cselekedetei). Hasonló felsorolásokat a sztoikus bölcselőknél is találhatunk, de Pál e kérdésben független mind a sztoikusoktól, mind a Bölcsesség könyvétől.

rothadás, korhadás: az élő szervezet felbomlása. Az ÓSz-ben a szó elsősorban fizikai értelemben véve szerepel (Jób 41,19; Iz 40,20: fával kapcsolatban; vö. 5,24; Ez 17,9: LXX; húsról vonatkozóan: Jób 7,5; 19,20: LXX; vö. Zsolt 38,6); a héb. megfelelő a kíséreljelenésekre utalva ’féreg, pondró’ értelmet is hordozhat. Az átvitt értelmű szóhasználatra a tanító jellegű szövegekben bőven találunk példákat. Így Jób 13,28: az ember mulandósága, testi szenvedése következtében Jób élete szétesik mint a pudvás fa”. A Péld 12,4; 14,30, ahol a szú a csontban a káromló v. hűtlen embert jelképezi (vö. Sir 19,3) már átmenetet mutat az úsz-i szóhasználatához; vö. 19,3: a tévútra tétet ~ és férgek veszik birtokukba. 14,19: itt már minden mulandóra → pusztulás vár (vö. Jak 5,2: a gazdagság mulandóságának bemutatása). Egyébként a szóhasználat nem okvetlenül objektív: a ’rothadt’ hal (Mt 13,48: az eredetiben), a fa és gyümölcs (7,17–19; 12,33; Lk 6,43 a magyar fordításban egyszerűen: ’rossz’) nem utal okvetlenül biológiai értelemben vett felbomlásra, hanem

egyszerűen csak élvezhetetlenre; így vonatkozhat azokra, akik Isten országára alkalmatlanok, mint pl. a hamis próféták. A 'hasznavehetetlenség' a döntő jegy; vö. Ef 4,29, ahol is a rossz szó (az eredetiben 'romlott, rothadt') annyit jelent, hogy nem szolgál az Egyház épülésére.

rózsa: Először az ÓSz gör. kv.-eiben találkozunk vele. Bölcs 2,8: „Koszorúzzuk magunkat feshő rózsákkal, még mielőtt elhervadnának”; Sir 24,14: jerikói ~ültetvények; 39,13: „virulni fogtok mint a rózsa a víz mentén”; 50,8: „mint a tavasz rózsája”. Egyébként a tavasz ~ja és a víz melletti „~” oleander is lehet. A ~ a mai ún. jerikói ~val nem azonos.

Ruben: a bibliai genealógiában Jákob és Lea legidősebb fia (Ter 29,32); Ruben fiainak, ill. törzsének ősatya. Jellemzése: 49,3 kk. („atyád fekhelyére léptél”) és MTörv 33,6 („maradjon életben, s ne haljon meg. Éljen kisszámú harcosa!”); mindkét helyen a törzsek élén szerepel. Bement apja mellékfeleségéhez, Bilhához és együtt halt vele (Ter 35,22), ezzel méltatlan lett az elsőszülöttségre (1Krón 5,1–10; vö. Ter 49,3: átok!). Fiai: Hénoch, Pallu, Hecron, Karmi (46,9; Kiv 6,14; Szám 26,5–11; 1Krón 5,1–10). A Szám 1,20 kk. szerint a törzs 46 500 fegyverforgatásra alkalmas férfit számlált; a 26,5–11 szerint pedig csak 43 700-at (vö. MTörv 33,6). ~ eredetileg a Jordántól Ny-ra telepedhetett le (vö. Józs 15,6; 18,17: ~ fiának, Bohannak köve, Benjamin területén); Debora éneke is olyan törzset tételez fel, amely a Jordántól Ny-ra élt (Bír 5,15 kk.). Józs 13,15–23 (vö. Szám 32,37 kk.) a Jordántól K-re jelöli ki ~ örökrészét. Izr. tört.-ében ~ nem játszik jelentős szerepet (vö. MTörv 33,6). Saul idejében a törzsnek el kellett háritania a hagriták egy támadását (1Krón 5,10); Kr. e. 824 k. Damaszkusz királya, Hazael (2Kir 10,33) győzte le, majd az asszír király III. Tiglat-Pilleszer hurcolta el ~ törzsét (1Krón 5,26). Ez 48,6 kk.: ~ Efraim és Júda közt kap örökrészt. 48,31: a szt. város 12 kapuja közül az egyiknek Ruben-kapu a neve. Jel 7,5: a 2. helyen szerepel az Izr. 12 törzséből megjelölt 144 000 igaz sorában. A ~ nevet többféleképpen magyarázzák. A Ter 35,22 népetimológiával a héb. 'látni' tövel hozza kapcsolatba; M. Noth az arab 'helyreállítani, meghalt gyermeket pótolni' szót keresi benne; Burney az arab 'oroszlán' v. 'farkas' szóból vezeti le.

rubin: A modern bibliafordítások a héb. odem (a főpap melltáskáján: Kiv 28,18; 39,11; Ez 28,13; Sir 32,5) és kadmód szót (Iz 54,12; Ez 27,16), valamint a gör. kalkédónt (Jel 21,19) gyakran ~ként értelmezik, ill. adják vissza. A régi fordításokban mindenesetre piros drágakő.

Rufusz (lat. 'a vörös'): Mk 15,21 Cirenei Simont Alexander és ~ apjának mondja, így feltehető, hogy keresztények és Mk olvasói körében ismertek voltak. Róm 16,13: Pál köszöntését küldi egy ~nak és anyjának („aki nekem is anyám”). Vajon azonos a 2 személy?

ruha megszaggatása: → öltözet.

ruhátlan: → meztelen.

ruházat: → öltözet.

164. Előkelő egyiptomi férfi felül szorosan simuló, lent bő szoknyában folytatódó, sűrűn rakott vászonruhában. Kr. e. 1400 körül. 32 cm magas faszobor. British Museum

165. Vászonruhás szír követ egyiptomi ábrázolása

Rut: moábita nő, a → Rut könyvének főszereplője. A bírák korában élt. Az éhínség elől Moádba települt betlehemi Elimelech és Noémi fia, Kiljon vette feleségül. Amikor anyósa és ~ maga is özvegy lett, visszaköltöztek Betlehembe, és ~ elhunyt férjének egy rokonához, Boászhoz ment feleségül. Az ő fiuk volt Obed, Dávid nagyapja. ~ Jézus családfájában is szerepel (Mt 1,5).

ruta: Lk 11,42: azok közé a növények közé tartozott, amelykből tizedet kellett adni; Mt-ban

a párhuzamos helyen → kapor szerepel.

Rut könyve, Rut: protokanonikus ósz-i történeti könyv. I. Elnevezése a héb. kánonban, a LXX-ban, a Vg-ban és a nemzeti fordításokban egyaránt ~. – II. Keletkezése. A népi elbeszélés a királyok korában keletkezhetett, a tört. maga úgy, ahogy előttünk áll, a fogság utáni időből való. Nyelvi sajátosságai, valamint az, hogy a zsidó → kánon 3. részébe került bele, legkorábbi időnként a Kr. e. 4. sz.-ra utalnak. A genealógia és a Dávidra vonatkozó részek még később kerülhettek bele. Az 5 → Megillot egyikeként a ~ a hetek ünnepén, azaz a búza aratásának ünnepén került sorra a zsinagógában. A keresztény kánonban a Bír után következik, mert a bírák korából tartalmaz egy tört.-et. – III. Tartalma. Egy júdeai család Betlehemből kivándorol Moádba. Az apa, → Elimelech meghal, fiai (Machlon és Kiljon) moábita lányt (Orpa és Rut) vesznek feleségül. Az anya, → Noémi az egyik menyével, Ruttal visszatér Betlehembe, a másik menyé ott marad Moádban (1. f.). Az özvegy Rut az árpa aratásakor, tallózás (→ böngészés) közben tetszésre talál a júdeai → Boász szemében és azt reméli, oltalomra talál Boásznál és Boász Istenénél (2. f.). Anyósa tanácsára Rut jelképes mozdulatokkal arra kéri a szérún rokonát és „gyámolító”-ját, Boászt, hogy vegye feleségül (3. f.). Egy jogi tárgyú megbeszélés során, amely a „kapuban” zajlik le, egy másik rokon lemond Rutról; így valóban Boász lesz „gyámolító”-ja és feleségül veheti. Rut szülte Obedet. → Perc családfájában, amely a tört.-hez csatlakozik, Obed Dávid nagyapja (4. f.). – IV. Műfaja. ~ vsz. népi elbeszélésből fejlődött ki. A jelenlegi változat felépítése, stílusa és a jellemek rajza alapján műfaji szempontból „elbeszélés”-nek minősíthető. – Az „elbeszélés” voltaképpen tárgya kérdésében eltérnek a vélemények: az özvegyi hűség dicsérete (H. Gunkel); a dávidi jogfolytonosság igazolása az efraimiták földjén (E. Reuss); Dávid háza korábbi tört.-ének bemutatása (S. Ötli); tiltakozás az Ezdrás és Nehemiás foganatosította szigorú intézkedések ellen a vegyes házasság kérdésében (B. Bertholet); vigasz a fogságból hazatért Izr.-nek (A. Jepsen); a levirátus házasság népszerűsítése (H. A. Brongers); a moábita nő befogadása egy júdeai családba (G. Gerleman). Ezek azonban mind másodlagos szempontokra utalnak; a lényeg az, hogy Isten gondot visel Izr.-re; aki teljesíti kötelességét, azt megjutalmazza, védőszárnyai alatt oltalomra talál.